

Мария АНГЕЛОВА-АТАНАСОВА (В. Търново)

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ТОПОНИМИЧЕН РЕЧНИК И АТЛАС

Създаването на Български топонимичен речник (БТР) и Български топонимичен атлас (БА) е приоритетна задача на българските ономасти, която може да бъде решена, ако са налице следните предпоставки:

1. Пълен сбор на топонимичния материал
2. Ясна концепция за вида и предназначението на БТР и БА
3. Уточняване на екипа от изпълнители и сроковете за

изпълнение.

По първия проблем определено считам, че трябва да се ускори досъбирането на материала и след това да се пристъпи към обединяването му в обща база данни. В настоящия момент цялостно проучена е топонимията на не по-малко от 40 околии, за които има публикувани топонимични монографии (около 15), непубликувани, на обсъждани за печат (11), защитени или почти готови за защита топонимични дисертации (9). Тази картина се допълва от богатството в картотеките в София, В. Търново, Шумен, Пловдив, Благоевград, събирано чрез домашни, курсови и дипломни работи на студенти-филолози. Само във Великотърновския университет се съхранява около 70 на сто от топонимичния материал на България в Центъра по ономастика, създаден и ръководен от Н. Ковачев. Докато материалите от домашни и курсови работи не винаги са надеждни (натъквали сме се на случаи с недобросъвестно изпълнение – непълно или пък с измислен материал) и трябва да се използват за съпоставяне или уточняване, матери-

алът от дипломни работи по правило е добре записан, макар че не е вешо етимологизиран. Тази констатация ни убеждава във възможността да използваме богатството на топонимичните архиви у нас, особено на материала, събиран чрез дипломни работи. Този материал би допълнил публикуваните или готови за публикуване топонимични монографии и по такъв начин бихме покрили по-голямата част от повърхността на страната. За останалата част ще се наложи да ускорим събирането и публикуването на материала чрез пакет специални мерки, които да създадат предпоставки за това, например:

а) осигуряване на възможност за публикуване на събрания материал. От много десетилетия чакат възможност за публикуване материалите от Русенско, Провадийско, Брезнишко, Кюстендилско и още няколко други околии. Една част от тях са обсъдени за печат и върнати за дообработване поради забележки по етимологизирането на имената. По правило това е най-често отбелязвания недостатък на краеведски изследвания, които впечатляват с другите си достойнства. Именно заради това трябва да направим възможното тези монографии да бъдат издадени във вида, в който авторите могат да ги предложат като база за създаване на БТР – словник на топонимите в съответния регион, с вярно записана диалектна форма и с екстралингвистична информация. Лингвистичната обработка на този материал може да бъде дело на други автори и в друго време. Досегашният ни опит показва, че максимализмът в изискванията относно лингвистичната обработка не само забавя и отлага, но може и да доведе до разпиляване, похабяване и в крайна сметка изгубване за науката на много ценен материал, безкрайно добросъвестно събиран от родолюбиви краеведи. Наш дълг е да намерим форма да възнаградим този безкористен труд, като осигурим издаването му. Би могло да се помисли за създаване на нарочна поредица от такива монографии, издавана в София или В. Търново, под наслов „Материали за Български топонимичен речник и атлас“, както предложи Н. Ковачев още на Първата Кръгла маса през 1989 г. Отлагането на това решение може да струва много скъпо на науката и едва ли липсата на средства ще бъде достатъчно оправдание за това.

б) търсене на възможности за откупуване на събрани необ-

работени или обработени, но неиздадени материали. В настоящия момент не бихме могли да си го позволим, но все пак трябва да го имаме предвид като възможност. Известно е, че такива откупки са правени от архиви, музеи, читалища. Възможно е между тях да има и немалко топонимични материали.

в) създаване на картотека с имената и адресите на всички краеведи, които се занимават със събиране на топонимични материали и които да бъдат канени на кръгли маси по ономастика и на други срещи на ономастичното общество. Това не е въпрос на средства, а преди всичко на добра организация, насочена към общаване на всички изследвачи към общите цели, задачи и усилия. Не е за подценяване възможността по този начин да се работи за повишаване на квалификацията на краеведите.

Обхващането на цялата територия е свързано с уточняване на районите, по които все още се работи или събирането още не е започнало – задача, която центровете по ономастика в София и В. Търново вече няколко пъти се опитват да решат. Неблагополучията ни са свързани с практиката да се запазват периметри за евентуални бъдещи проучвания, които така и остават нереализирани проекти. Една част от СИ България например все още не е обхваната поради тази причина. Във връзка с това предлагам да предявим изискване към всеки изследвач, поел ангажимент за определен район, да завърши и представи за обсъждане работата си не по-късно от края на 1994 г. Ако този срок не бъде спазен, Националният съвет по ономастика да възложи събирането на материала на друг специалист или група специалисти, за да се осигури постъпването му не по-късно от края на 1995 г.

Успоредно с мерките за досъбиране на материала може и трябва да започне създаването на обща база данни. Това може да стане в две или повече научни звена. Можем да започнем веднага създаването на тази банка за информация на основата на издадените и приети за печат топонимични монографии. Секция „Българска ономастика“ към ИБЕЗ вече разполага с мощен компютър. Компютър очакваме да бъде осигурен и на Центъра по ономастика във ВТУ (има решение на Ректорския съвет). Това са реалните предпоставки за около година да бъде създаден словник на отпечатаните топонимични материали, а година по-късно да бъдат

включени и останалите лексеми, на базата на защитени дисертации и обсъдени топонимични монографии, т. е. към края на 1994 г. ще можем да обединим набрания в двата центъра материал в единна банка за информация, която за удобство и сигурност може да се пази едновременно на две или повече места. Липсващият материал ще бъде допълнен от наличните дипломни работи. Едва след това можем да обсъждаме типа речник и етапите на работа по БТР и БТА.

Концепцията за Речника и Атласа може да бъде обсъждана и сега, макар че без материала от терена това до голяма степен е безполезно. Струва ми се, че трябва да се стремим да съставим максимално пълен словник на топонимите, а речниковата статия да съдържа кратки екстралингвистични данни за вида на обекта и лингвистични – за историята на името и етимологични бележки. В случай, че името е неясно или със спорна етимология, да се отбелязват всички налични мнения, с препратки към съответните публикации. Ако отговорните редактори имат свое становище по спорните етимологии, могат да го включат в края на статията със специална бележка, отделена напр. в скоби, както са направените допълнения към ЭССЯ на М. Фасмер.

Й. Заимов е работил върху българската хидронимия и подготвеният за печат „Български водопис“ ни навежда на мисълта, че той си е представял работата по БТР като последователност от етапи – изследване на хидронимията, ойконимията, микротопонимията. Ако хидронимията е изцяло изследвана и предстои публикуването ѝ, за нас е твърде съблазнително да обединим усилията си върху следващия етап – ойконимията. Едва ли има нещо по-достъпно и осъществимо от това всеки автор на монографичен труд за определена околия да представи проектостатии за имената на включените в района му селища. Този опит би бил оправдан, ако се стремим към популяризиране на резултатите от своите проучвания или преследваме комерсиални цели. Това има смисъл, разбира се, но не е най-прекият път към крайната ни цел – БТР. Границите между ВИ, СелИ и МИ са много подвижни. Напр. *Златарица* и *Джулюница* са били ВИ, а са станали СелИ. *Рила* е било ВИ, а е станало име на планината. Дори само тези примери ни убеждават в необходимостта от единен речник, в който ще са вклю-

чени като заглавни единици всички лексеми, не всички имена.

Включването на всички лексеми, без какъвто и да било подбор, е повече от наложително. Първо, защото понякога не най-значимите, а твърде незначителни обекти носят най-старинните имена. Срв. в Поликрайще МИ *Лунгàди*, *Балтèй*, *Бòха*; *Кòсти-мял* и *Балтèй* в Лясковец, *Батлèени* в Сушица и др. примери от топонимията на Горнооряховско, каквито можем да открием във всеки регион. Особено внимание заслужават неясните имена или имената, които приемаме за османотурски. Твърде често те съдържат преки или косвени данни за калкиране на заварени МИ или СелИ, какъвто е случаят със СелИ *Ердуванлии/Орловец* – наличието на старинните МИ *Синевòдата* и *Ъжевиã*, безспорно предтурски, са косвено свидетелство за този процес. Имена пък като *Слан пунар* и *Дълбок дере* са пряко свидетелство за него. И тъй като всяко селище си има своя съдба, различна дори от съдбата на съседните му селища, повече от наложително е след съвременното СелИ в БТР да се включи пълен списък на всички микро-топоними. В този списък най-добре се оглежда цялата минала история на селището и чрез него най-добре е мотивирано СелИ. Това ще изключи всяка сегашна или бъдеща спекулация с имената и със селищната история, за която те са твърде често единствените безспорни свидетелства.

Единният словник на ВИ, СелИ и МИ ще позволи не само по-добре да се види връзката между тях и да се избегнат повторенията, но и да се очертаят по-категорично проявите на различни закономерности и явления.

По третия проблем като че ли е все още рано да дискутираме. В настоящия момент е нужно да съумеем да привлечем всички, които могат и желаят да участват в събирането на материала от терена. Обработването на този материал може и трябва да бъде дело на най-подготвените специалисти в областта на теоретичната ономастика и етимологията. Този момент при най-оптимистичните ни прогнози ще настъпи след 1995 г., а дотогава много от начинаещите ономасти могат да изградят такива качества. Добре би било БТР да бъде дело на млади и енергични хора, а окончателният му облик да бъде резултат от прецизната редакторска корекция на екип от ерудирани утвърдени специалисти.

Създаването на Българския топонимичен атлас е невъзможно без цялостното проучване на българската топонимия и преди създаването на БТР. Понякога твърде малки селища, с топонимия, която ни изглежда сравнително нова, могат да ни изненадат с интересни и твърде редки модели, както е напр. *МИ Ъжевиѧ* в Орловец, Горнооряховско, на фона на нова българска и тюркска топонимия, подкрепено само от *Синевѡдата*. При склонността на системата да се актуализира и постоянно да се привежда в синхрон с променящия се език, наличието на всеки архаизъм – фонетичен, лексикален, словообразователен – е значим факт, който, отбелязан на топонимичната карта, може да се окаже много съществен белег за границите на разпространение на едно езиково явление. Срв. изчезналите нарицателни от Горнооряховско *бох*, *балта*, *зък*, *слан*, които имат успоредици в югозападнобългарски говори или в други славянски езици. Именно затова бихме поели огромен риск да създадем непълни карти на явленията, ако ги съставяме преди да сме събрали и обяснили всички имена, т. е. изпреварвайки появата на БТР.

БТР и БТА като част от Славянския топонимичен речник и атлас, могат да бъдат създадени само след няколко години, ако всички специалисти по ономастика се обединят около тази задача и се работи едновременно поне в две научни звена – София и В. Търново.